فصلنامه علمی مرمت و معماری ایران
سال چهاردهم، شماره سی و هفتم، بهار ۱۴۰۳

نوع مقاله: پژوهشی
دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۱۱
پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۲۸
صفحات: ۱۴-۱
10.52547/mmi.2176.14020128

تعامل توسعه و حفاظت، راهبرد حفاظت پایدار در محوطه‌های تاریخی

محمدحسن خادم‌زاده* رویا خرمی**

چکیده

محوطه‌های تاریخی و سایت‌های باستان‌شناسی ازطرفی متأثر از تغییرات و مداخلات ناشی از توسعه‌های بی‌ضابطه و ازطرفی با حفاظت صرف، بدون ارائه راهکارهای عملیِ تدوام حیات، در معرض پدیده‌های مخرب هستند. ایجاد تعامل سازنده بین توسعه و حفاظت در محوطه‌های تاریخی، به‌خصوص محوطه‌هایی که در مجاورت یا در فاصله نزدیکی از جوامع محلی واقع شده‌اند، شرایط را برای حفاظت دائم این میراث و ارتقای کیفیت زندگی جوامع محلی پیرامون فراهم خواهد کرد. این پژوهش تلاش شده تا جایگاه حفاظت و توسعه پایدار در محوطه‌های تاریخی و چگونگی رابطه آن‌ها را تبیین نماید؛ که درصورت پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها تبیین به دست می‌آید. چگونه می‌توان رابطه‌ای مکمل میان حفاظت و توسعه پایدار در محوطه‌های تاریخی برقرار کرد؟ چگونه می‌توان با مدیریت یکپارچه، به توسعه پایدار به‌عنوان ابزاری مؤثر در حفاظت از محوطه‌های تاریخی دست یافت؟ این تحقیق با رویکرد کیفی و راهبرد تفسیری- تاریخی، براساس مطالعات و تحقیق پیرامون نظریات، منشورها و کنوانسیون‌ها در زمینه حفاظت پایدار، توسعهٔ پایدار و محوطه‌های تاریخی انجام شده است. همچنین با مدنظر قراردادن رابطه حفاظت و توسعه در محوطه‌های‌تاریخی، سعی شده تا رویکرد حفاظت صرف یا توسعهٔ یک‌جانبه به حفاظت و توسعه پایدار توأمان سوق داده شود. این امر با ارتباط مناسب و پیشبرد هم‌زمان آن‌ها در یک راستا با هدفی مشترک و مدیریت دقیق تغییرات محقق خواهد شد.

با پررنگ‌شدنِ نقش جوامع‌محلی در حفاظت از محوطه‌های‌تاریخی، توسعه‌پایدار محوطه و جامعه‌محلی ازطریق مدیریت دقیق و یکپارچه و آموزش مخاطبین رقم خواهد خورد. بدین صورت حفاظت از محوطه تاریخی به امری تداومی تبدیل خواهد شد.

کلمات کلیدی: حفاظت پایدار، توسعهٔ پایدار، محوطه تاریخی، محوطه‌های باستان‌شناسی، مدیریت یکپارچه.

* استادیار، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.
** کارشناس‌ارشد مرمت بنا، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران (نویسنده مسئول). roya.khorami@ut.ac.ir

مقدمه

در پی افزایش جمعیت و گسترش شهرها و روستاها، و تغییرات در اصول زندگی انسان‌ها با تحولات عظیم زندگی بشری (انقلاب صنعتی، ارتباطی و ...)، و تمایل به بازدید از محوطه‌های تاریخی با مقصود پژوهش، گردشگری و ...، تطبیق کارکرد فضاهای تاریخی موجود با فناوری‌های جدید و مدیریت دقیق لازم و ضروری می‌شود. عدم هماهنگی بین تعداد و خواسته‌های بازدیدکنندگان و جوامع محلی پیرامون و نحوه مدیریت مکان‌های تاریخی، موجب یکی از دو پدیدهٔ ناموفقِ حفاظت موزه‌ای یا توسعه شتاب‌زده و ناپایدار، در بیشترِ اقدامات شده است؛ که در هر دوره براساس شرایط و تحولات اجتماعی و اقتصادی، یکی از این دو گرایش بر دیگری اولویت داشته است (بنیادی،۱۳۹۰:۱۳۱).

محوطه‌های تاریخی و سایت‌های باستان‌شناسی نیز متأثر از تغییرات و مداخلات ناشی از توسعه‌های کشاورزی- دامپروری، صنعتی و یا گسترش مراکز زیستی قرار گرفته‌اند و در اکثر موارد به‌دلیل نظارت نشدن دائمی، در معرض مواجهه با پدیده‌های مخرب توسعه‌ای هستند. در برخی موارد نیز متولیان حفاظت با فریزکردن این محدوده‌ها بدون ارائه راهکارهای عملیِ تدوام حیات، عملاً موجب مرگ زودرس این مناطق شده‌اَند. درصورتی‌که با برقراری ارتباط مناسب میان حفاظت و توسعه و پیشبرد هم‌زمان آن‌ها در یک‌راستا با هدفی مشترک که با مدیریت دقیق تغییرات همراه باشد، امکان سوق دادن رویکرد توسعه اقتصادیِ صرف به توسعهٔ پایدار امکان‌پذیر می‌شود.

هدف از این پژوهش تلاش برای تبیین جایگاه حفاظت و توسعه پایدار در محوطه‌های تاریخی و چگونگی رابطه آن‌ها با یکدیگر است. در صورت پاسخگویی به این دو پرسش هدف پژوهش به دست خواهد آمد: ۱. چگونه می‌توان رابطه‌ای مکمل میان حفاظت و توسعه در محوطه‌های تاریخی برقرار کرد؟ ۲. چگونه می‌توان با مدیریت یکپارچه، به توسعه پایدار به‌عنوان ابزاری مؤثر در حفاظت از محوطه‌های تاریخی دست یافت؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌ها و مطالعات انجام‌شده درباره رابطه توسعه و حفاظت را می‌توان به چهار دسته اصلی تقسیم کرد:

گروه اول: نگرش کلی به این مقوله است بدون آن‌که بنا، بافت یا محوطه را از هم تفکیک کند. موضوع هماهنگ ساختن حفاظت و توسعه از اصول پیشنهادی در بیانیه استکهلم[1] بود که در پی آن در بیانیه مکزیکوسیتی[2] بر ارزیابی مستمر اثرات توسعه گردشگری بر حفاظت مجموعه‌های میراث فرهنگی و تاریخی تأکید شد. بیانیه بوداپست[3] مهم‌ترین چالش پیش روی جوامع را برقراری تعادل میان توسعه، حفاظت و پایداری می‌داند. در این زمینه یونسکو پیشنهاد می‌کند فعالیتی مناسب و سازگار با میراث می‌تواند به توسعه اقتصادی و اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی کمک کند (URL1).

گروه دوم: پژوهش‌هایی است که در ارتباط با توسعه و بناهای تاریخی انجام شده است. "یوکیلهتو" در کتاب "تاریخ حفاظت معماری" به ریشه‌یابی حفاظت و تکوین و تکامل مفاهیم مربوط به آن با مطالعه نمونه‌های مرمتی در جهان پرداخته است (یوکیلهتو، ۱۳۹۴). "فیلدن" نیز در کتاب "حفاظت از بناهای تاریخی"، بر مسائل فنی، جنبه‌های سازه‌ای، دلایل زوال مصالح و سازه و روش‌های بررسی و تعمیر، در زمینهٔ حفاظت از بناهای تاریخی تأکید دارد (فیلدن، ۱۳۹۴). همچنین "آیت‌الله‌زاده شیرازی" در مقاله "حفاظت بناهای تاریخی"، حفاظت را به‌عنوان مبارزه‌ای علیه عوامل فرساینده در دنیای صنعتی امروز بررسی کرده است (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۸۲). "ابویی و نیکزاد" در مقاله "حفاظت معماری و نسبت آن با تاریخ معماری با نگاه به تجربه حفاظت در ایران"، به بررسی حفاظت از بناها در دوران مختلف در ایران پرداخته‌اند (ابویی و نیکزاد، ۱۳۹۶). "دمیلی" در مقاله "اهداف حفاظت مدرن و کاربرد آن در مدیترانه"، چند نمونهٔ مرمتی را در حوزه مدیترانه نقد و بررسی کرده است (Demilli, 2019).

گروه سوم: موضوع تعامل بین حفاظت و توسعه در بافت‌های تاریخی موجود در شهرها و روستاها نیز در جوامع مختلف مورد پژوهش و بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. "حناچی" در مقاله "حفاظت و توسعه در ایران"، حفاظت و توسعه را از آغاز تحولات جدید شهری بین سال‌های ۱۲۸۵ تا ۱۳۸۶ در ایران بررسی کرده است (حناچی و همکاران، ۱۳۸۶). موضوع نسبت حفاظت و توسعه در شهر یزد در مقاله «نسبت توسعه و حفاظت در شهر" نیز بررسی شده است (عادلی و عباسی، ۱۳۹۴). "حناچی" در کتاب "حفاظت و توسعه در بافت‌های باارزش روستایی" بر لزوم مداخله در بافت‌های تاریخی درراستای برقراری تعادل بین توسعه و حفاظت، به‌دلیل تغییرات و دگرگونی‌های روزافزون سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تاکید کرده است (حناچی و کوششگران،۱۳۹۰). "صحی‌زاده و ایزدی" در مقاله "حفاظت و توسعه شهری: دو رویکرد مکمل یا مغایر؟" به بررسی مکمل یا مغایر بودن این دو مقوله پرداخته‌اند (صحی‌زاده و ایزدی، ۱۳۸۳). "فیلدن و یوکیلهتو" در کتاب "راهنمای مدیریت برای محوطه‌های میراث جهانی" به بررسی ضوابط و معیارهای ثبت محوطه‌ها

در فهرست میراث جهانی پرداخته‌اند (فیلدن و یوکیلهتو، ۱۳۸۶). "اسکندری" در مقاله "سایت‌موزه‌ها" الگویی مناسب را برای سامان محوطه‌های تاریخی، اثرات توسعه در حفاظت از محوطه‌های تاریخی در قالب طراحی سایت‌موزه بررسی کرده است (اسکندری، ۱۳۸۷). "نایت" در مقاله "توسعه بر مبنای گردشگری در کاسکو پرو"، به اثرات توسعه در محوطه تاریخی ماچوپیچو و شهر کاسکو، نزدیک‌ترین منطقه مسکونی به این محوطه، توجه نموده است (knight & others, 2016). همچنین موضوع طراحی سایت‌موزه در محوطه‌های تاریخی، در چند پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد در رشته محیط‌زیست دانشگاه تهران در محوطه‌های تاریخی الموت، گوهرتپه و تخت سلیمان بررسی شده است.

با توجه به پیشینه پژوهش و تبدیل بسیاری از محوطه‌های تاریخی به مراکز پژوهشی و گردشگری درحال‌حاضر و نیاز به مدیریت دقیق حفاظت و توسعه برای پیشگیری از بروز مشکلات ناشی از نگاه توسعه‌ای صرف به آن‌ها، تاکنون درباره چگونگی تعامل دو رویکرد حفاظت و توسعه در محوطه‌های تاریخی و نقش توسعهٔ پایدار در تداوم حفاظت از محوطه‌های تاریخی، پژوهشی انجام نشده است.

روش پژوهش

این تحقیق با رویکرد کیفی، در ابتدا با راهبرد تفسیری-تاریخی، براساس مطالعات کتابخانه‌ای و تحقیق درباره نظریات و منشورها و کنوانسیون‌ها در زمینه حفاظت، توسعه و محوطه‌های تاریخی انجام شده است. سپس به بررسی مفاهیم، اهداف و روش‌ها و انواع حفاظت و توسعه در محوطه‌های تاریخی پرداخته است. همچنین از طریق انطباق داده‌ها و مقایسه و تحلیل آن‌ها با یکدیگر بنابر رابطه این دو سعی کرده تا اثبات کند درصورت برقراری ارتباط مناسب میان حفاظت و توسعه و پیشبرد هم‌زمان آن‌ها در یک راستا با هدفی مشترک همراه با مدیریت دقیق تغییرات، سوق دادن رویکرد توسعه اقتصادی به توسعه پایدار امکان‌پذیر می‌شود.بدین منظور، تبیین مفاهیم و اهدافِ حفاظت و توسعه و زمینه‌ها و انواع آن و همچنین تعریفی روشن از محوطه تاریخی در چهارچوب نظری پژوهش ضروری است. از الزامات دیگر این پژوهش، تبیین جایگاه محوطه‌های تاریخی در اسناد جهانی و بررسی موضوع حفاظت و توسعه و تعامل این دو در محوطه‌های تاریخی در قالب تحلیل محتوای پژوهش است.

حفاظت

حفاظت مفهومی چندوجهی است که اتفاق نظر در معنای آن بستگی به این دارد که از چه زاویه‌ای به موضوع نگریسته شود. متخصصان و نهادهای ذی‌ربط بسیاری در این حوزه اظهار نظر کرده و تعریف‌هایی از آن بیان کرده‌اند. شکل ۱ بیانگر تغییر و تحول دیدگاه‌ها و نظرات متخصصان و نهادهای مرتبط با موضوع، در زمینه تعریف حفاظت در طول زمان است. در جدول ۱، بخش مهمی از این دیدگاه‌ها آورده شده است.

درمجموع می‌توان حفاظت را از یک طرف سیاستی درازمدت به‌منظور حراست از ارزش‌ها بر پایه مبارزه علیه عوامل فرساینده دانست که عبارت‌اند از: اسراف، توسعهٔ کنترل‌نشده، استثمار منابع طبیعی و تمامی انواع آلودگی‌ها که بر روی اثر تاریخی تأثیر می‌گذارند. همچنین می‌توان حفاظت را فرایندی نامید

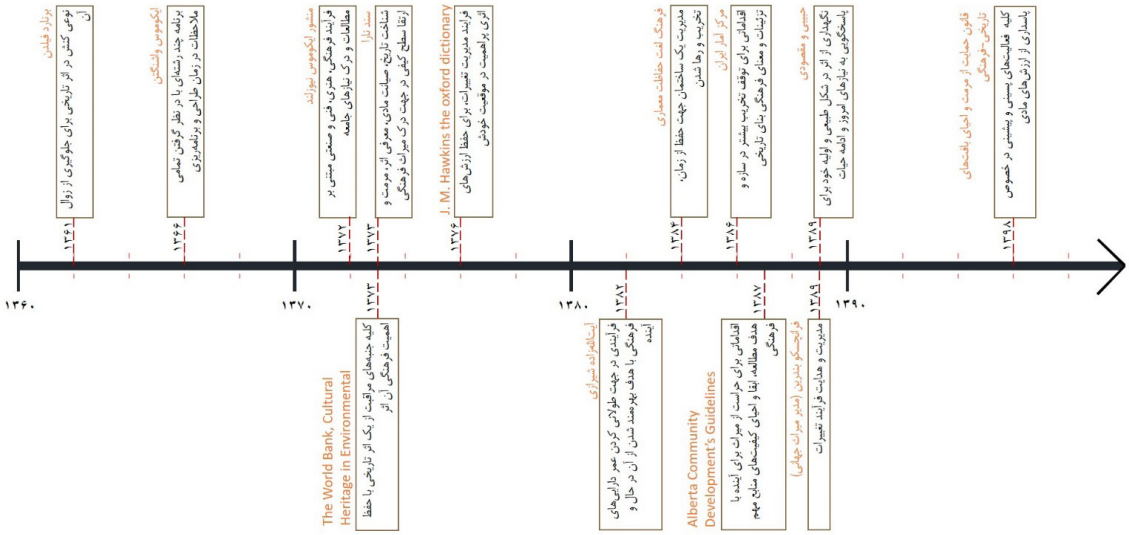

شکل ۱. محور زمانی تعاریف حفاظت از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۹۸ (نگارندگان)

جدول ۱. تعاریف و رویکردهای حفاظت

ردیف	نظریه‌پرداز	سال	تعریف	هدف	رویکرد
۱	منشور بورا[۴]	۱۹۷۹	حفظ یا بازیافتِ اهمیت فرهنگی یک مکان (امین‌پور، ۱۳۸۲)	امنیت و نگهداری از اثر برای آینده	رعایت بافت موجود با حداقل مداخله فیزیکی
۲	برنارد فیلدن	۱۹۸۲	نوعی کنش در اثر تاریخی	جلوگیری از زوال	
۳	ایکوموس واشنگتن[۵]	۱۹۸۷	برنامه چندرشته‌ای	در نظرگرفتن تمامی ملاحظات	طراحی و برنامه‌ریزی
۴	منشور ایکوموس نیوزلند[۶]	۱۹۹۳	فرایند مراقبت از مکان	حراست از ارزش‌های میراثی	
۵	سند نارا[۷]	۱۹۹۴	مرمت و ارتقای سطح کیفی	درک میراث فرهنگی	شناخت تاریخ، صیانت مادی و معرفی
۶	Cultural Heritage in Environmental	۱۹۹۴	کلیه جنبه‌های مراقبت از یک اثر تاریخی (UNESCO, 1994)	حفظ اهمیت فرهنگی اثر	
۷	j. m. Hawkins the oxford dictionary	۱۹۹۷	فرایند مدیریت تغییرات	حفظ ارزش‌های اثری پراهمیت در موقعیت خودش	آشکارسازی و حمایت از ارزش‌ها برای نسل‌های آینده
۸	آیت‌الله‌زاده شیرازی	۲۰۰۳	فرایندی مدیریتی	طولانی کردن عمر دارایی‌های فرهنگی	ممانعت از اسراف، توسعه کنترل‌نشده، استثمار منابع طبیعی و ...
۹	فرهنگ لغت حفاظت معماری	۲۰۰۵	مدیریت یک ساختمان (حناچی و کوششگران، ۱۳۹۰)	حفظ از زمان، تخریب و رها شدن	
۱۰	حناچی، دیبا و مهدوی‌نژاد	۲۰۰۶	مداخلات و برنامه‌های مدیریتی	حفظ میراث فرهنگی	
۱۱	مرکز آمار ایران	۲۰۰۶	اقدامات مدیریتی	حفظ معنای فرهنگی بنای تاریخی	توقف تخریب در سازه و تزئینات
۱۲	Alberta Community	۲۰۰۸	اقداماتی با حداقل مداخلات	حراست از میراث برای آینده	مطالعه، بقا و احیای کیفیت‌های منابع مهم فرهنگی
۱۳	حبیبی و مقصودی	۲۰۰۹	حفاظت و نگهداری با تغییراتی اندک	ماندن در شکل طبیعی و اولیه	پاسخگویی به نیازهای امروزی ادامه حیات آن به شکل طبیعی
۱۴	فرانچسکو بندرین	۲۰۱۰	مدیریت اثر تاریخی (عشرتی، ۱۳۹۶)		هدایت فرایند تغییرات
۱۵	بنیادی	۲۰۱۱	تیمار و توسعهٔ یک مکان	آشکار شدن اهمیت اثر	تأمین آینده اثر
۱۶	Nicolette B. Meister	۲۰۱۹	مراقبت‌های بازدارنده از زوال	حفظ میراث به‌عنوان زمینه‌ای برای تحقیقات نسل‌های آینده	آموزش به مخاطبین
۱۷	قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی	۲۰۱۹	کلیه فعالیت‌های پسینی و پیشینی در اثر	پاسداری از ارزش‌های مادی	

(نگارندگان)

که در جهت طولانی کردن عمر دارایی‌های فرهنگی با هدف بهره‌مند شدن از آن‌ها در حال و آینده، صورت می‌گیرد (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۸۲). حفاظت بهتر است با رویکرد مراقبت‌های بازدارنده از زوال انجام شود (Meister, 2019). از طرف دیگر به تمام تلاش‌هایی اطلاق می‌شود که در جهت درک میراث فرهنگی اعم از شناخت تاریخ، صیانت مادی، معرفی اثر، مرمت و ارتقای سطح کیفی شده است (ایکوموس، ۱۹۹۴). ازاین‌روست که چالش اصلی آن «مدیریت و هدایت فرایند تغییرات است» (عشرتی، ۱۳۹۶، به نقل از کمیسیون میراث جهانی یونسکو، ۲۰۱۰)

از اهداف اصلی حفاظت آثار تاریخی، نگهداری آن‌ها برای نسل‌های آینده و ایجاد ارتباط عمیق بین مخاطب و گذشتهٔ سرزمین او (شیروانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۵) و تداوم فرهنگ باوجود معاصرسازی است (Unesco, 2005). به کارگیری همه ابزارهای لازم در این زمینه: مستندسازی، استفاده از دانش بومی، آموزش مستمر، توجه به برنامه‌های میان‌رشته‌ای و استفاده از توانمندی‌های بومیان، ضروری است (شکل ۲). درمجموع می‌توان حفاظت را مدیریت و هماهنگی میان کلیه فعالیت‌هایی تلقی نمود که در طول زمان منجر به کنترل یا تأخیر فرایند تخریب می‌شوند.

توسعه

توسعه تحولی چندبعدی است که بیشتر در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی نمود پیدا می‌کند (طالبان، ۱۳۷۹: ۱۸۵). توسعه در خلاء مدیریتی رخ نمی‌دهد بلکه لازمهٔ آن یک سازماندهی اجتماعی و مدیریتی خاصی است که بتواند از نتایج نامطلوب رشد اقتصادی صرف جلوگیری کرده و جامعه را به‌سوی اهداف چندجانبهٔ توسعه سوق دهد. منشور وین،[۸] تأکید می‌کند که تشخیص به‌موقع فرصت‌ها و تهدیدهای موجود، عامل بسیار مؤثری در کنترل توسعهٔ متعادل در روند طراحی است (Unesco, 2005). هدف نهایی توسعه، بهره رساندن به انسان است که در قالب افزایش درآمد و گسترش اشتغال و رفاه عمومی نمایان می‌شود و به بهبود در کیفیت زندگی می‌انجامد. لذا سرمایه اجتماعی و مشارکت عمومی، لازمه دستیابی به آن است و تحقق مفاهیم آزادی، عدالت، پویایی اجتماعی و رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را همراه خود می‌آورد (دیبا و قاسمی، ۱۳۹۷: ۵). شکل ۳ نمودار بیان اهداف و روش‌های توسعه و ارتباط میان آن‌هاست.

انواع و ابعاد توسعه: نوع نگرش و دیدگاه اندیشمندان علوم اجتماعی و اقتصادی در زمینه توسعه طیف وسیع و متنوعی را در بر می‌گیرد. برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: درون‌زا، برون‌زا، موزون، ناموزون، توسعه از بالا یا از پایین و ابعاد توسعه (توسعهٔ اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، انسانی و محیطی) (لهسایی‌زاده، ۱۳۹۰؛ کرباسیان، ۱۳۹۳ و ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴).[۹] مطالب جدول ۲ ارائه خلاصه‌ای از انواع و ابعاد توسعه است.

توسعه پایدار: مفهوم توسعه پایدار در پی نگرانی‌های جهانی در زمینه محیط‌زیست، در کنوانسیون ۱۹۷۲ میراث جهانی در پاریس، مطرح شد (چراغچی، ۱۳۷۷). شماره صفحه؟؟؟؟ این کنوانسیون آن را گونه‌ای از توسعه می‌داند که نیازهای امروز را بدون لطمه زدن به توانایی نسل‌های آینده برای دستیابی به نیازهای خود برآورده می‌سازد (حناچی و همکاران، ۱۳۸۶: ۵۳). توسعه پایدار مطابق با شکل ۴ سه بعد: محیطی، اجتماعی و اقتصادی دارد به‌شکلی که با توسعه و افزایش امکانات اقتصادی، محیط‌زیست و عدالت اجتماعی

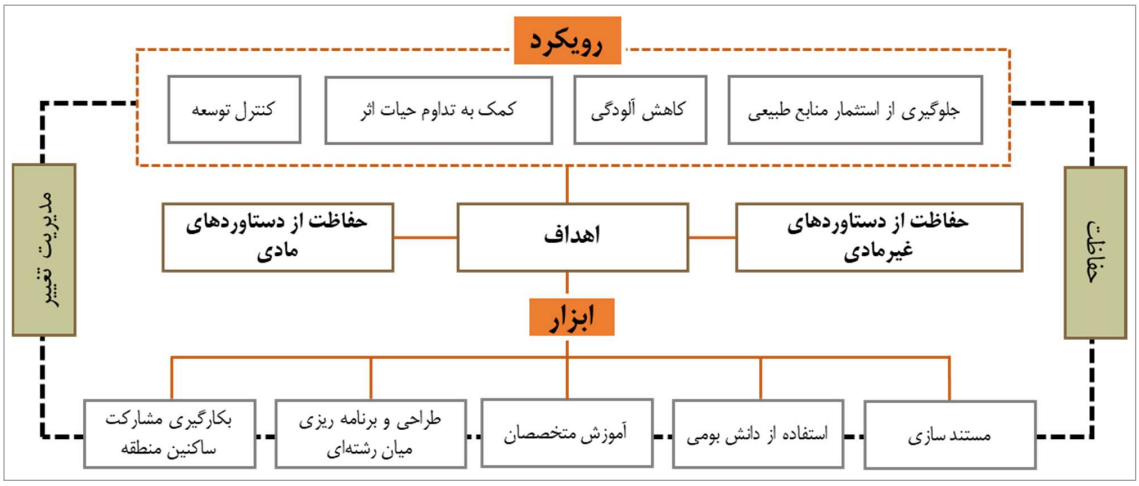

شکل ۲. رویکرد و ابزارهای حفاظت (نگارندگان)

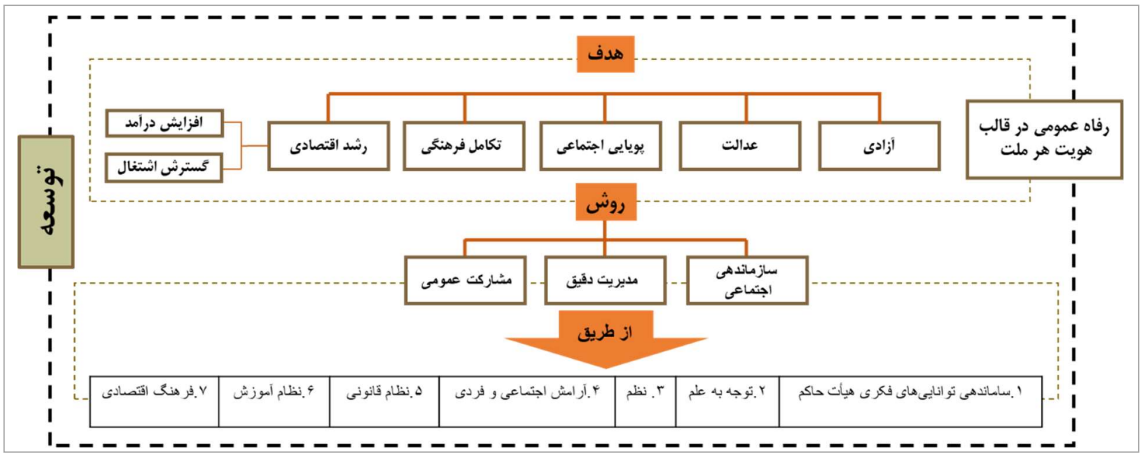

شکل۳. اهداف و روش‌های توسعه (نگارندگان)

جدول۲. انواع نگرش‌ها به موضوع و مفهوم توسعه

	نوع توسعه		تعاریف	منبع
انواع توسعه	توسعه درون‌زا		دارای الگو با جهت‌گیری داخلی است. در این روش، کلیه امکانات داخلی با توجه به اوضاع اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در چهارچوب شرایط تاریخی به‌سوی گسترش فعالیت درونی جامعه به کار می‌رود.	(لهسایی‌زاده، ۱۳۹۰؛ کرباسیان، ۱۳۹۳)
	توسعه برون‌زا		این الگوی توسعه که بیشتر بر مبنای نظریه نوسازی پایه‌گذاری شده، منشا و جهت‌گیری خارجی دارد و براساس آن کشورهای توسعه‌نیافته از همان الگوی کشورهای توسعه‌یافته برای توسعه خودشان استفاده می‌کنند.	(همان)
	توسعه موزون		توسعه هماهنگ و یکپارچه در بعد کمّی وکیفی برای تمام بخش‌های جامعه است.	(لهسایی‌زاده، ۱۳۹۰)
	توسعه ناموزون		با توجه به سیاست‌های حکومت و دولت به‌منظور توسعه به‌صورت گزینشی بر یک یا ابعاد خاصی از بخش‌های اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی- سیاسی تأکید می‌شود.	(همان)
	توسعه از بالا		در واقع تغییرات ساختاری است که در چهارچوب وضعیت موجود به‌دست نخبگان اقتصادی، سیاسی و مذهبی اعمال می‌شود.	(همان)
	توسعه از پایین		تحولی بنیادی است که ساختارهای اجتماعی را دگرگون می‌کند. معمولاً این توسعه با انقلاب همراه است و توده مردم درآن مشارکت می‌کنند.	(همان)
ابعاد توسعه	بعد فرهنگی- اجتماعی	توسعه انسانی	به‌منظور ایجاد محیطی توان‌بخش برای عموم مردم است تا به‌واسطهٔ آن از حیات طولانی، سالم و خلّاق برخوردار شوند.	(کرباسیان، ۱۳۹۳)
		توسعه اجتماعی	این نوع توسعه با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوندی تنگاتنگ داشته و در ابعاد عینی، بیشتر ناظر بر ارتقای سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، آموزش و چگونگی گذراندن اوقات فراغت است.	(کرباسیان، ۱۳۹۳؛ ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴)
		توسعه فرهنگی	فرایندی است که طی آن با تغییرات در حوزه ادراکی – شناختی – ارزشی و گرایش‌ها، باورها و قابلیت‌ها، رفتار و واکنش خاصی که مناسب توسعه است در افراد جامعه به وجود می‌آید.	(همان)
		توسعه سیاسی	توسعه سیاسی فرایندی است که زمینه لازم را برای نهادینه کردن تشکل و مشارکت سیاسی فراهم می‌کند و حاصل آن افزایش توانمندی یک نظام سیاسی است.	(همان)
	بعد اقتصادی	توسعه اقتصادی	توسعه اقتصادی بیشتر اشتباهی با رشد اقتصادی برابر شمرده می‌شود. هم شامل رشد کمّی اقتصاد است و در ضمن مفاهیمی کیفی چون تغییر و تحولات اقتصادی را در بطن خود دارد.	(همان)
	بعد محیطی	توسعه محیطی	فرایندی درراستای حفاظت از محیط‌زیست در تمامی ابعاد اعم از: حیوانات، گیاهان، خاک، هوا و ... برای جلوگیری از تغییرات و نابودی کره زمین است.	(کرباسیان، ۱۳۹۳)

(نگارندگان)

نیز توأمان توسعه یابند. تناقص در توسعهٔ همزمان این ابعاد، آسیب‌های محیطی و اجتماعیِ جبران‌ناپذیری را به همراه خواهد داشت. با مطرح شدنِ سیاست‌های موافق و مغایر بین مباحث گستردهٔ توسعه و منافع و دیدگاه‌های محلی و هماهنگی آن‌ها، نتیجه بهتری در توسعه پایدار به دست می‌آید و به عنوان جزء اصلی استراتژی‌های ملی قرار خواهد گرفت (knight & others, 2016). مطالب شکل۵ بیانگر اهداف توسعه پایدار است.

رفاه عمومی در قالب هویت ملی و منطقه‌ای، معیار میزان توسعه‌یافتگی در هر منطقه است (دیبا و قاسمی، ۱۳۹۷). فرایند توسعهٔ همه‌جانبه‌ای که تمام ابعاد توسعه و ارتباطات متقابل آن‌ها را در بر بگیرد در قالب توسعه ملی مطرح خواهد شد. مطالب شکل۶ بیانگر روابط بین انواع و ابعاد توسعه است.

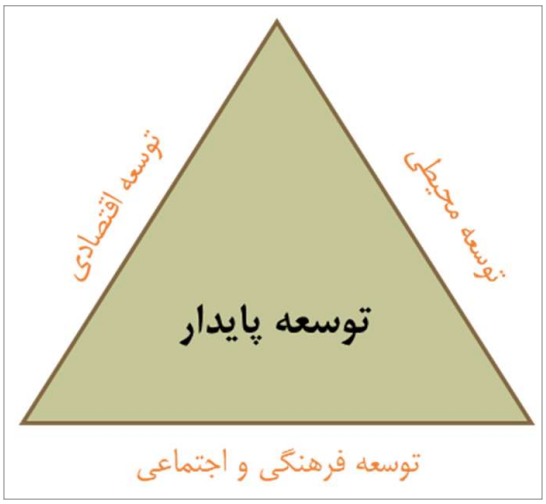

شکل۴. ابعاد توسعه پایدار (نگارندگان)

محوطه تاریخی

محوطه تاریخی یک مکان یا گروه مکانی است که در آن اسناد فعالیت گذشتهٔ انسانی حفظ شده و به عبارت دیگر: «کارهای انسان یا کارهای مشترک انسان و طبیعت و مناطقی شامل محوطه‌های باستان‌شناسی که از نقطه‌نظر تاریخی، زیبایی‌شناختی، مردم‌شناسی یا انسان‌شناسی واجد ارزش هستند.» (Unesco, 1972) مفهوم محوطه تاریخی برای اولین‌بار در سومین کنفرانس میراث جهانی، سال ۱۹۷۲ مطرح و پذیرفته شد (چراغچی، ۱۳۷۷). یک محوطه تاریخی[۱۰] می‌تواند از چند نشانِ مخروبه روی زمین تا ساختمان‌های بزرگ درحالِ استفاده را شامل شده (URL ۲) و تلفیقی از میراث معماری، تاریخی، فرهنگی و طبیعی باشد (فیلدن و یوکیلهتو، ۱۳۸۶: ۵۳). ازاین‌رو باید به تنوع فرهنگی منطقه، توجه کامل نمود (چراغچی، ۱۳۷۷ : ۱۲۷). بنابراین مسئولیت حفظ و حراست از محوطه‌های تاریخی ثبت‌شده در یونسکو به‌عنوان مهم‌ترین خواستگاه فرهنگ معاصر[۱۱] ازسوی تمام کشورهای عضو پذیرفته شد. مطالب توصیه‌نامه کبک[۱۲] خلاصه‌ای از نظرات اسناد ملی و جهانی را در ارتباط با محوطه‌های تاریخی بیان می‌کند (جدول۳).

در توصیه‌نامه کبک[۱۳] خلاصه‌ای از نظرات اسناد ملی و جهانی در ارتباط با محوطه‌های تاریخی بیان شده است.

با توجه به توسعه مناطق زیستی، صنعتی یا کشاورزی-

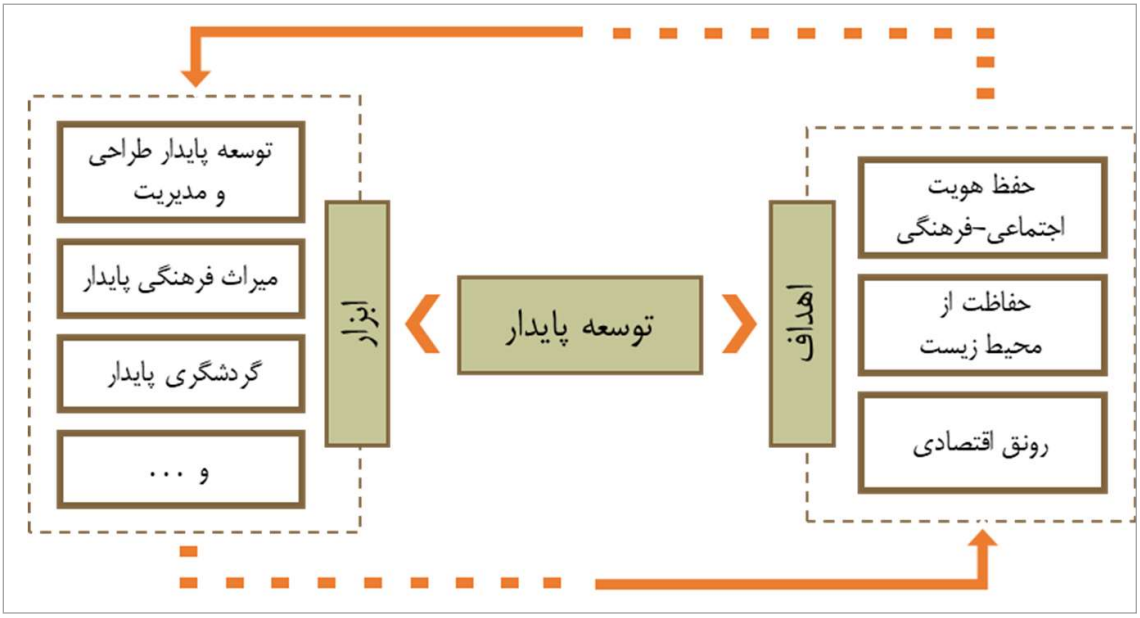

شکل۵. اهداف توسعه پایدار (نگارندگان)

دامپروری در شرایط امروزی که با استفاده از تکنولوژی‌های مدرن سرعت روزافزونی گرفته و متأثر شدن محوطه‌های تاریخی از این روند، می‌توان نوع استقرار محوطه‌ها را نسبت به مناطق درحال توسعه، در پنج گروه دسته‌بندی کرد (شکل ۷). به هر میزان که فاصله محوطه‌ها از مناطق درحال توسعه بیشتر شود تعامل کمتری با زندگی روزمره ساکنان خواهند داشت، به‌عنوان عضوی جدا عمل کرده و مخاطبان اصلی آن‌ها را بیشتر گردشگران و پژوهشگران تشکیل خواهند داد. در این صورت برای پایداری توسعه، برنامه‌ریزی و مدیریتِ مشارکتِ جوامع محلی بیش از پیش ضرورت دارد.

حفاظت در محوطه‌های تاریخی

حفاظت از ارزش‌های محوطه‌ها، مستلزم حفظ اصالت و یکپارچگی طبیعی، تاریخی و فرهنگی در کل سایت است. فیلدن و یوکیلهتو پیشگیری را بالاترین نوع حفاظت می‌دانند. بدین‌گونه که با از بین بردن و یا به حداقل رساندن عوامل فرسایش می‌توان گام بزرگی برای رسیدن به حفاظت برداشت. به عقیده او بهترین گزینه برای نگهداری از محوطه‌های تاریخی، استفاده از امکانات طبیعی است که زیبایی منبع فرهنگی را بیش از پیش نمایان می‌کند. باید توجه داشت که نگهداری بیش از حد نیز زیبایی را از بین خواهد برد (فیلدن و یوکیلهتو، ۱۳۸۶: ۵۳).

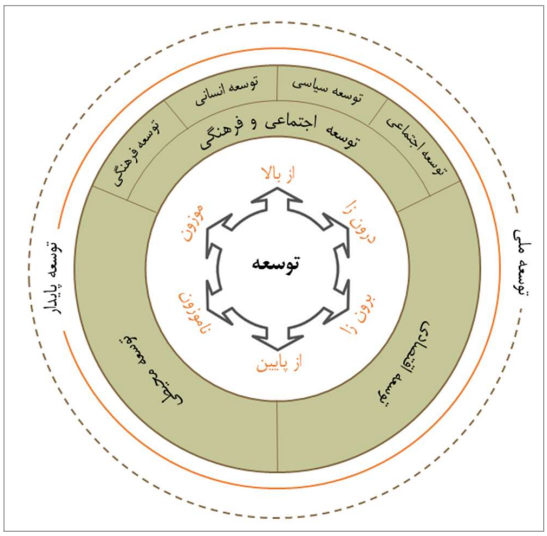

شکل۶. روابط بین انواع و ابعاد توسعه (نگارندگان)

شکل۷. مدل انواع استقرار محوطه تاریخی در کنار شهر یا روستا (نگارندگان)

جدول۳. تعریف‌های محوطه تاریخی و محوطه باستانی

	نظریه‌پرداز	سال	تعریف
محوطه تاریخی	سومین کنفرانس میراث‌جهانی	۱۹۷۲	کارهای انسان یا کارهای مشترک انسان و طبیعت و مناطقی شامل محوطه‌های باستان‌شناسی که از دیدگاه تاریخی، زیبایی‌شناختی، مردم‌شناسی و انسان‌شناسی واجد ارزش استثنایی جهانی هستند.
	فیلدن، یوکیلهتو	۱۳۸۶	تلفیقی از میراث معماری، تاریخی، فرهنگی و طبیعی.
	مرکز آمار ایران	۱۳۸۶	محوطه‌ای که بقایای دوره یا دوره‌های تاریخی گذشته به‌صورت قسمتی آشکار و یا مدفون در آن وجود دارد.
محوطه باستانی	Definitions dictionary	-	گروه مکانی که در آن اسناد فعالیت گذشته انسانی (تاریخی، قبل از تاریخ، معاصر) حفظ شده و ممکن است توسط باستان‌شناسان بررسی و به‌عنوان یک سند باستان‌شناسی ثبت شده باشد. محوطه باستانی می‌تواند از چند نشان مخروبه روی زمین تا ساختمان‌های بزرگ درحال استفاده را شامل شود.
	مرکز آمار ایران	۱۳۷۹	آثار به‌جای‌مانده از تمدن‌های تاریخی که براثر حوادث طبیعی، جنگ‌ها و موارد مشابه آن خالی از سکنه شده و به مرور زمان رو به ویرانی نهاده و درحال حاضر به‌شکل تپه‌های مصنوعی مشاهده می‌شود.
	فرهنگستان زبان و ادب فارسی	-	محلی که در آن بقایای مادی فعالیت‌های گذشتهٔ انسان یافت می‌شود.

(نگارندگان)

برای دستیابی به اهداف حفاظت در محوطه‌های تاریخی، همان‌طور که در شکل۸ آورده شده، می‌بایست رویکردهای کمک به تداوم حیات اثر، در یک برنامه بلندمدت مورد توجه قرار گیرند (آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۸۲) و پلان مدیریتی با هدف حفاظت جامع تهیه شود. فرایند حفاظت با شناخت دقیق آسیب‌ها و اقدام برای زدودن آن‌ها آغاز و با مدیریت صحیح و اندیشیدن تدابیری برای جلوگیری از بروز مجدد آسیب‌ها ادامه پیدا می‌کند. همچنین، با طراحی مناسب محوطه و فعالیت‌های حفاظتی و امنیتی، حیات دوباره به محوطه بخشیده می‌شود. برای دستیابی به هدف سرزندگی یک محوطه تاریخی علاوه‌بر مدیریت و کمک گرفتن از متخصصان، باید بودجه کافی و مستمر در اختیار داشت تا بتوان برنامه‌ریزی‌های بلندمدت تدوین کرد. همچنین پلان‌های مدیریتی می‌بایست در دوره‌های مختلف براساس شرایط و فناوری‌های روز، بازبینی شوند (علیوند، ۱۳۹۸). با توجه به تمام اصول و استانداردهای مطرح‌شده در زمینهٔ حفاظت، احتمال بروز خطا همیشه آثار را تهدید می‌کند که می‌توان با یک فرایند تحقیقی و مدیریتی و پیش‌بینی تمامی عواقب با بررسی تجارب مشابه، آن را کاهش داد (ابویی و نیکزاد، ۱۷۱:۱۳۹۶).

توسعه در محوطه‌های تاریخی

توسعه در ابعاد مختلفی می‌تواند در محوطه‌های تاریخی صورت پذیرد که به محوطه یا به توسعه‌های مسکونی، کشاورزی، دامپروری و صنعتی پیرامون و درون آن‌ها مربوط می‌شود. در توسعه محوطه، اگر نگاه اقتصادی به آثار تاریخی و پیشبرد اهداف توسعه درراستای بهره‌جویی صرف برای تأمین نیازهای امروزی باشد، خسارات جبران ناپذیری را به بار می‌آورد. درواقع استفاده ابزاری از طبیعت و میراث تاریخی، بحران بزرگی را برای نسل‌های آینده خواهد داشت (سروش‌کتابی و همکاران، ۱۳۹۳).

توسعه گردشگری محوطه‌های تاریخی به‌منظور تأمین هزینه‌های حفاظتی، بدون توجه به اشتغال‌زایی و رشد اقتصادی مناطق مسکونی اطراف آن‌ها، هم از جهت نبود کنترل بر تعداد گردشگران و فعالیت‌های ایشان که روند تخریب آثار را تسریع می‌کنند[۱۴] و هم از جهت از دست رفتن احساس پیوند جوامع محلی با محوطه، یکی از عمده‌ترین تهدیدات فیزیکی برای میراث باستان‌شناسی [۱۵] (چراغچی، ۱۳۷۷: ۱۲۳ به نقل از منشور ایکوموس ۱۹۹۰) در چند دهه اخیر محسوب می‌شود.

ازاین‌رو برای پایه‌ریزیِ برنامه و زمان مناسب مداخله در هر محوطه تاریخی، درراستای دستیابی به اهداف توسعه پایدار، می‌بایست ابتدا ارزش‌ها و چرایی حفظ آن‌ها را بررسی کرد (رجبی و حاجزوار، ۱۳۹۳). سپس با استفاده از پتانسیل‌های موجود و احترام به فرهنگ و بستر تشکیل دهنده آن‌ها، توسعه را به‌سمت پایداری سوق داد و به تداوم آن در درازمدت جامهٔ عمل پوشانید. توسعهٔ گردشگری خلاق در منطقه، نیازمند تغییراتی در ساختار و مدیریت محوطه‌های‌تاریخی و بافت اطراف آن‌هاست که در توسعه بخش خدماتی، مشاغل (تخصصی و خدماتی) و فعالیت‌های بومی و صنایع دستی منطقه، نقش بسزایی داشته و باعث سرمایه‌گذاری‌های خصوصی و دولتی در زمینه رشد اقتصادی و توسعه منطقه ازطریق صنعت گردشگری خلاق خواهد شد.

تعامل حفاظت و توسعه در محوطه‌های تاریخی

نبود حیات اجتماعی و مشارکت نکردن جوامع محلی در حفاظت از محدوده محوطه تاریخی، در بیشتر موارد منجر به اقدامات کلان مقیاس و توسعه‌محورِ دولتی به‌جای فعالیت‌های خُرد و حفاظت‌محورِ مردمی می‌شود. این اقدامات براساس

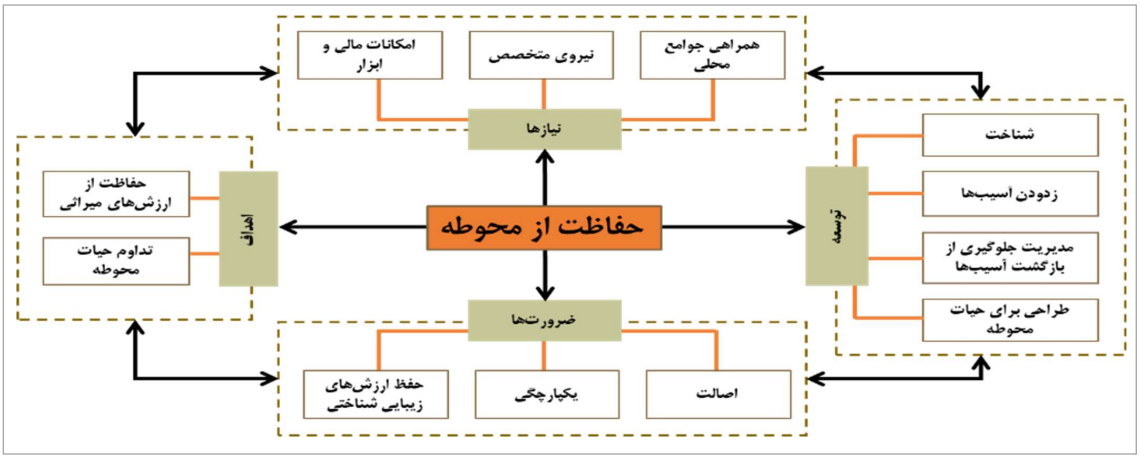

شکل۸. حفاظت از محوطه تاریخی (نگارندگان)

معیارهای توسعهٔ برون‌گرا صورت می‌گیرد که توجهی به استعدادها و ظرفیت‌های موجود در منطقه ندارند. منشور کراکف[۱۶] به اهمیت سازگاری اقدامات با زمینه و بستر قرارگیری اثر و ضرورت برقراری تعادل میان توسعه اقتصادی و اجتماعی با بستر طبیعی اشاره می‌کند. در این راستا معرفی اصول و معیارها و تدوین یک چهارچوب عملی می‌تواند نقش مؤثری در برقراری تعادل میان رویکردهای حفاظت و توسعه داشته باشد (فدائی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۵۷). همچنین می‌بایست برای حفاظت از شهرها و محوطه‌های تاریخی، بین منافع ساکنان و عوامل اقتصادی تعادل برقرار کرد (Dimelli, 2019: 795). در صورت برنامه‌ریزی درست، یک محوطه تاریخی می‌تواند به‌عنوان یک کاتالیزور عمل کرده و ازطریق مدیریت یکپارچه، باعث توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه شود. می‌توان با استفاده از درآمدهای حاصل، هزینه‌های مورد نیاز حفاظت میراث اعمّ از: تعمیر، نگهداری، مرمت و توان‌بخشی را تأمین کرد. لذا مدیریتِ این موضوع اهمیت فراوانی خواهد داشت چراکه هم به تقویت حس مکان برای جوامع محلی و هم تأمین هزینه‌های حفاظت با حداقل آسیب‌ها منجر خواهد شد. مطالب شکل ۹ بیانگر تأثیر شناخت بر تعادل میان توسعه و حفاظت است.

یافته‌ها و بحث در نتایج تحقیق

میزان درک و دانش مدیران و متخصصانی که در محوطه‌های تاریخی به فعالیت‌های حفاظتی، مرمتی و پژوهشی می‌پردازند، رابطه مستقیمی با برقراری تعادل بین حفاظت و توسعه در این مناطق دارند. همچنین وظیفه انتقال دانش نگهداری و فرهنگ‌سازی در رابطه با پایداری محوطه‌های تاریخی برای ساکنان منطقه و بازدیدکنندگان، برعهده ایشان است. پایبندی به اصول حفاظتی تنها مختص به مدیران و متخصصان نیست بلکه تمامی افرادی را که با اثر تاریخی در ارتباط هستند، در بر می‌گیرد. همچنین آشنایی با مسائل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، مدیریت منابع، پیامدهای حاصل از فعالیت‌های حفاظتی و آشنایی با فناوری‌های مناسب و پایدار برای جوامع محلی الزامی است (Matero ,2008).

برای نیل به حفاظت پایدار محوطه‌های تاریخی و کنترل تأثیرات نامطلوب توسعه جوامع محلیِ پیرامون روی این میراث، باید توجه داشت که حفاظت دائمِ (فیزیکی و الکترونیکی) آثار فرهنگی منقول و غیرمنقول از عوامل جوی، بیولوژیک، تماس افراد و ...، با مدیریت دقیق و بررسی کامل قابلیت‌ها و پتانسیل‌ها و نیازهای هر محوطه و مناطق مسکونی اطراف، در زمینه‌های مختلف اعمّ از: زیرساختی، کالبدی، اجتماعی،

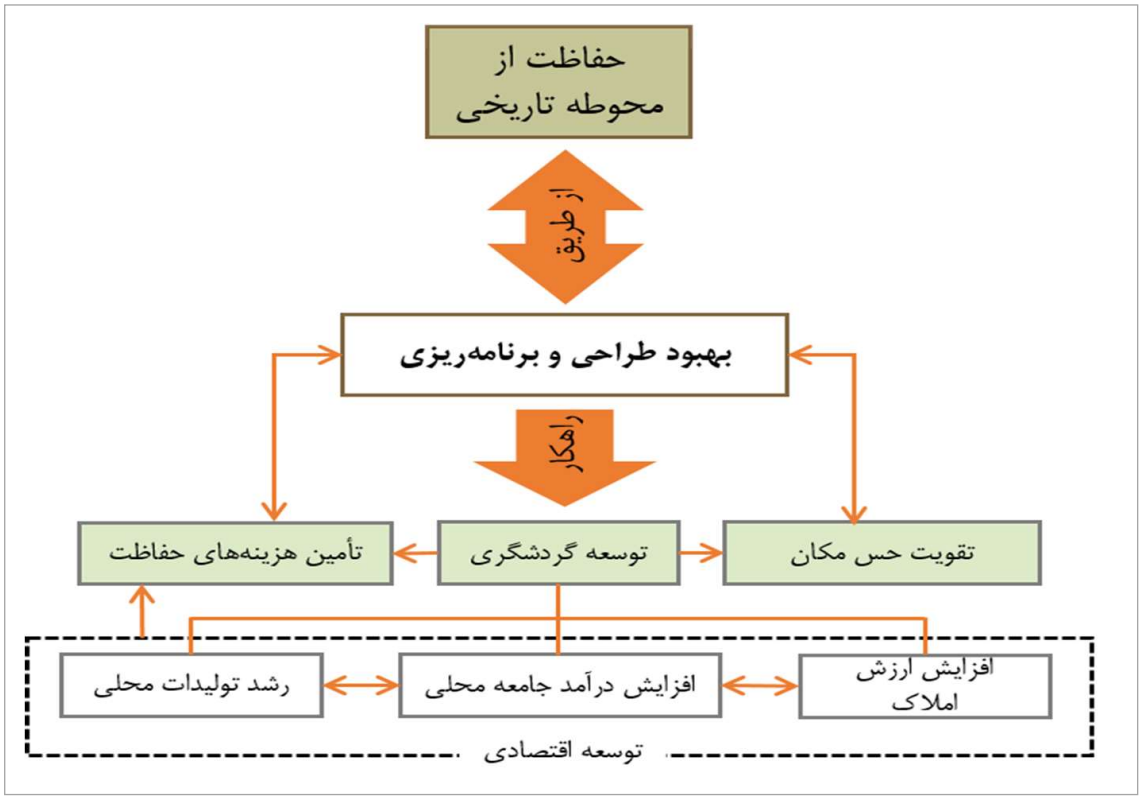

شکل۹. تاثیر شناخت بر تعادل میان توسعه و حفاظت (نگارندگان)

اقتصادی، انسانی و ... آغاز می‌شود. در این زمینه انتخاب روش‌ها و ابزارهای مناسب در حفاظت و توسعهٔ پایدار و پیش‌بینی عواقب کار مؤثر خواهد بود. این مهم با مطالعه تأثیراتِ روش‌های گوناگون در محوطه‌تاریخی باید انجام گیرد. همچنین می‌بایست برای استمرار و تداوم انجام فعالیت‌های حفاظتی، مرمتی و مطالعاتی اعمّ از: باستان‌شناسی و غیره با استفاده از کادر آموزش‌دیده و مجرب و آموزش نیروهای بومی در محل، برنامه‌ریزی لازم به عمل آید. گردآوری و طبقه‌بندی و نمایش اشیای مکشوفه، اسناد و پژوهش‌های صورت‌گرفته در محل اصلی خود، از دیگر عواملی است که برای حفظ اصالت و یکپارچگی و خوانایی هویت مجموعه ضروری است. از دیگر عوامل بسیار پراهمیت در حفاظت از محوطه‌های تاریخی، تعریف مسیرهای حرکتی ایمن برای حفظ آثار و بازدیدکنندگان، آموزش و ارائه خدمات باکیفیت به آن‌ها در محوطه‌های تاریخی است که قابلیت بازدید برای عموم را دارند. شایان ذکر است که بدون ارتباط و هماهنگی با ذی‌نفعان محلی، ملی و بین‌المللی و مدیریتِ نکردن میزان و نحوه حضور گردشگران و ارتقا ندادن کیفیت زندگی ساکنان منطقه، حفاظت پایدار محوطه تاریخی و توسعه پایدار جوامع محلی میسر نخواهد بود.

نتیجه‌گیری

مدیریت دقیق و یکپارچه، رویکردی برای حفاظت جامع و پایدار از محوطه‌های تاریخی و روشی مناسب برای دستیابی به توسعه پایدار هم‌زمان و به‌صورت مکمل در آن‌هاست. این رویکرد از نگاه یک‌جانبه حفاظت صرف یا توسعهٔ نامتوازن و بی‌ضابطه جلوگیری کرده و نیروهای موجود در محوطه و بیرون از آن را به سمت اعتدال در حفاظت و توسعه هدایت می‌کند. در پاسخ به پرسش‌های پژوهش، مدیریت بر تغییرات حاصل از توسعه و برنامه‌ریزی‌های مناسب درراستای حفاظت از محوطه‌های تاریخی همراه با تلفیق شیوه‌ها و رویکردهای تعاملی میان آن‌ها، می‌تواند اثربخش‌ترین کنش در برطرف کردن نیازهای ساکنان، گردشگران و فراهم آوردن امکان بهره‌جویی نسل‌های آینده از این میراث باشد. در محوطه‌های تاریخی که دیگر جریان زندگی در داخل آن‌ها جاری نیست، با تطابق اهداف حفاظت و اهداف توسعه پایدار و کمک گرفتن از پتانسیل‌های داخلی که هر محوطه در خود یا اطراف خود دارد و احترام به زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و محیطی هر اثر با بهره‌گیری از مشارکت مردم محلی، می‌توان طراحی (اقدامات و مداخلات) محوطه را به‌گونه‌ای انجام داد که با مدیریت تغییرات، توسعه را حفاظت‌محور و درراستای اهداف توسعه پایدار، درون‌زا و موزون پیش برد. با این تدبیرها می‌توان از شکل‌گیری پدیده‌های حفاظت موزه‌ای و توسعه شتاب‌زدهٔ غیرِ همه‌جانبه، فاصله گرفت و رابطه‌ای متقابل و ارزش‌مدار بین حفاظت و توسعه در محوطه‌های تاریخی ایجاد کرد. زمانی که ارزش یک محوطه یا اثر تاریخی سبب رشد، توسعه و رفع نیازهای یک جامعه (هرچقدر کوچک) محلی باشد، همچنین زمانی که ساکنان هویت خود را در زندگی سالم و مسالمت‌آمیز در کنار تاریخِ زندهٔ یک منطقه دریابند و تأثیرات مثبت آن را در زندگی خود احساس کنند، تلاش بیشتری در حفظ اصالت و یکپارچگی تمامیت آن مکان خواهند داشت. محافظت از زندگی ساکنان بومی و آداب، سنت‌ها و فرهنگ ایشان، ارتباط مستقیمی با حفاظت از آثار تاریخی دارد. طراحی و برنامه‌ریزی برای حفاظت و توسعه در محوطه‌های تاریخی تنها مختص به عرصه تعیین‌شده برای آن‌ها نیست بلکه حریم اطراف و زندگی ساکنان منطقه را نیز در بر می‌گیرد. در این صورت پیوند بین توسعه و حفاظت در محوطه‌های تاریخی برقرار و مستحکم خواهد شد.

پی‌نوشت

1. The Stockholm Declaration (1998): Declaration of ICOMOS marking the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights.
2. ICOMOS (1999) general report , Mexico.
3. The Budapest Declaration (2002) on World Heritage CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE.

4. ICOMOS Burra (1996) Charter The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.
5. ICOMOS (1987) Washington Charter for the conservation of historic towns and urban areas.
6. ICOMOS (1993) The New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value.
7. ICOMOS (1994) Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention Nara, Japan.
8. Vienna (2005) Memorandum on "World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape.

۹. برای مطالعه بیشتر در این زمینه مراجعه شود به مقاله "این کتاب خصلت بخشی دارد" نوشته "مصطفی ازکیا و غلامرضا غفاری" و کتاب "توسعه" نوشته "قاسم کرباسیان" و کتاب "جامعه‌شناسی توسعه" نوشته "عبدالعلی لهسایی‌زاده".

۱۰. محوطه تاریخی- طبیعی: محوطه‌ای که بقایای موجودات جانوری یا گیاهی دوره یا دوره‌های تاریخی گذشته به‌صورت قسمتی آشکار یا مدفون در آن وجود دارد. مانند: منطقه فسیلی مراغه (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶).
محوطه تاریخی- فرهنگی: محوطه‌ای که بقایای دوره یا دوره‌های تاریخی گذشته به‌صورت قسمتی آشکار یا مدفون در آن وجود دارد، گورستان‌ها، غارهای تاریخی و صخره‌نوشته‌ها جزء محوطه تاریخی- فرهنگی محسوب می‌گردند. مانند: تخت جمشید یا نقش رستم (همان).
محوطه باستانی: آثار به‌جای‌مانده از تمدن‌های تاریخی که بر اثر حوادث طبیعی، جنگ‌ها و موارد مشابه آن‌ها خالی از سکنه شده و به مرور زمان رو به ویرانی نهاده و درحال حاضر به‌شکل تپه‌های مصنوعی مشاهده می‌شود. تپه‌های باستانی موضوع کاوش‌های باستان شناختی است (همان).

11. Quebec Declaration. chapter
12. Quebec Declaration (2001) – for inter-American Cooperation to ensure the preservation of historic cities.
13. Quebec Declaration (2001) – for inter-American Cooperation to ensure the preservation of historic cities.

۱۴. در ماچوپیچو پرو، سقوط جرثقیلی که درحال نصب یک مدل تبلیغاتی در سایت بود، سبب تخریب یکی از مهم‌ترین بخش‌های محوطه شد . (Zan & Lusiani, 2011) . در دیوار هادریان انگلیس، به‌دلیل عدم مدیریت بر حرکت بازدیدکنندگان، قسمت‌های زیادی از پای دیوارها دچار تخریب و فرسودگی مصالح شد (URL 3) و در محوطه تاریخی سینترا در پرتغال، عدم مدیریت بر تقسیم فیزیکی بازدیدکنندگان در بخش‌های مختلف محوطه، به‌دلیل نبود جذابیت‌های گردشگری در قسمت‌های دیگر، سبب ازدحام جمعیت در یک نقطه خاص می‌شد (URL 4).

15. ICOMOS (1990) Lozan Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage.
16. The Charter of Krakow 2000 PRINCIPLES FOR CONSERVATION AND RESTORATION OF BUILT HERITAGE.

فهرست منابع

- آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر (۱۳۸۲). حفاظت بناهای تاریخی. *فصلنامه هفت شهر*، (۱۱)، ۱۳-۶.
- ابویی، رضا و نیکزاد، ذات‌الله (۱۳۹۶). حفاظت معماری و نسبت آن با تاریخ معماری با نگاه به تجربه حفاظت در ایران. *دوفصلنامه معماری ایرانی*، (۱۱)، ۱۸۸-۱۶۹.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۴). این کتاب خصلت بخشی دارد. *کتاب ماه علوم اجتماعی*، (۹۳ و ۹۲)، ۸۳.
- اسکندری، سیامک (۱۳۸۷). سایت‌موزه‌ها الگویی مناسب برای سامان محوطه‌های تاریخی. *میراث ملی فصلنامه تخصصی میراث فرهنگی*، (۳ و ۲)، ۷۹-۶۶.
- امین‌پور، احمد (۱۳۸۲). راهبردهای حفاظت و مرمت (با رویکرد به منشور بورا). *فصلنامه هفت‌شهر*، (۱۳ و ۱۲)، ۱۶-۹.
- بنیادی، ناصر (۱۳۹۰). بررسی واژگان تخصصی و روش‌های مرمت بافت‌های تاریخی. *صفه*، (۵۵)، ۱۴۰-۱۲۵.
- پورمقدم، امیررضا (۱۳۸۳). سند نارا ایکوموس (۱۹۹۴). *دو فصلنامه تخصصی دانش مرمت و میراث فرهنگی*، پیش شماره، ۳۵-۳۳.
- چراغچی، سوسن (۱۳۷۷). استانداردها، اصول و منشورهای بین‌المللی حفاظت. *فصلنامه اثر*، (۳۰ و ۲۹)، ۱۳۵-۱۲۱.
- حبیبی، محسن و مقصودی ملیحه (۱۳۸۹). **مرمت شهری**. تهران: دانشگاه تهران.
- حناچی، پیروز و کوششگران، علی‌اکبر (۱۳۹۰). **حفاظت و توسعه در بافت‌های باارزش روستایی**. تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- _____؛ دیبا، داراب و مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۶). حفاظت و توسعه در ایران. *نشریه هنرهای زیبا*، (۳۲)، ۶۰-۵۱.

- _____؛ خادم‌زاده، محمدحسن؛ شایان، حمیدرضا، کامل‌نیا، حامد و مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۶). **بررسی تطبیقی تجارب مرمت شهری در ایران و جهان با نگاه ویژه به بافت تاریخی شهر یزد**. تهران: سبحان نور.
- دیبا، داراب و قاسمی، میترا (۱۳۹۷). بررسی معماری ساختمان‌های یونیسف با توجه به ماهیت حمایتی آن‌ها در راستای توسعه پایدار اجتماعی در ایران با رویکرد معماری جمعی. *فصلنامه ایوان چهارسو*، دوره دوم (۳).
- رجبی، فاطمه و حاج‌زوار، نازنین (۱۳۹۳). توسعه پایدار شهر همدان در بستر باززنده‌سازی هگمتانه، **دومین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط‌زیست پایدار**، همدان: انجمن ارزیابان محیط‌زیست هگمتانه، دانشکده شهید مفتح.
- سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری (۱۳۹۸). قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی- فرهنگی.
- سروش‌کتابی، محمد؛ محتشم، آرزو و حصاری، پدرام (۱۳۹۳). نقش آثار باستانی در جذب گردشگر با رویکرد به توسعه پایدار شهری، محوطه تاریخی بیستون کرمانشاه، **اولین همایش ملی توریسم و گردشگری سبز**، همدان: انجمن ارزیابان محیط‌زیست هگمتانه.
- شیروانی، مریم؛ احمدی، حسین و وطن‌دوست، رسول (۱۳۹۴). نقش حس تعلق به مکان در شکل‌گیری مداخلات در حفاظت از آثار تاریخی در محوطه‌ها و مناظر تاریخی فرهنگی. *دوفصلنامه طراحی مهندسی و اکولوژیکی منظر*، (۱)، ۲۲-۱۲.
- صحی‌زاده، مهشید و ایزدی، محمدسعید (۱۳۸۳). حفاظت و توسعه شهری: دو رویکرد مکمل یا مغایر؟. *نشریه آبادی*، (۴۳)، ۱۲۰-۲۱.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۷۹). معضل تعریف توسعه. *مجله روش‌شناسی علوم انسانی*، (۲۵-۲۴)، ۱۸۷-۱۷۵.
- عادلی، سمیرا و عباسی‌هرفته، محسن (۱۳۹۴). نسبت توسعه و حفاظت در شهر، بازخوانی مدل توسعه شهر یزد از منظر تعامل میان رویکردهای توسعه و حفاظت از بخش‌های قدیم در بازه زمانی قرن ۵ تا ۱۳ هجری. *نشریه هنرهای زیبا*، دوره ۲۰، (۱)، ۵۴-۴۱.
- عشرتی، پرستو (۱۳۹۶). واکاوی سیر تحول حفاظت از منظر فرهنگی: از حفاظت محصول تا مدیریت تغییر. **مجموعه مقالات نخستین کنفرانس ملی به‌سوی شهرسازی و معماری دانش‌بنیان**. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- علیوند، امیر (۱۳۹۸). "مدیریت حفاظت سازه‌های گلین- نمونه موردی: محوطه میراث جهانی چغازنبیل"، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، مرمت میراث معماری، تهران: دانشگاه تهران.
- فدائی‌نژاد، سمیه (۱۳۹۱). "اصول و معیارهای حفاظت و توسعه یکپارچه در مجموعه‌های معماری تاریخی". رساله دکتری، معماری، تهران: دانشگاه تهران.
- فیلدن، سربرنارد (۱۳۹۴). **حفاظت از بناهای تاریخی**. ترجمه محمدمهدی هشیاری، تهران: طحان.
- فیلدن، سربرنارد و یوکیلهتو، یوکا (۱۳۸۶). **راهنمای مدیریت برای محوطه‌های میراث جهانی**. ترجمه پیروز حناچی، تهران: دانشگاه تهران.
- کرباسیان، قاسم (۱۳۹۳). **توسعه**. قم: پژوهشکده باقرالعلوم.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۹۰). **جامعه‌شناسی توسعه**. تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۳). تعاریف و مفاهیم استاندارد آماری.
- یوکیلهتو، یوکا (۱۳۹۴). **تاریخ حفاظت معماری**. ترجمه محمدحسن طالبیان و خشایار بهاری، تهران: روزنه.

- Demilli D. (2019). **Modern Conservation Principles and Their Application in Mediterranean Historic Centers—The Case of Valletta**. Switzerland: MDPI.
- Knight D.W, Cottrell S.P, Pickering K, & Bohren L. (2016). **Tourism-based development in Cusco, Peru: comparing national discourses with local realities. Journal of Sustainable Tourism**.
- Matero F.G. (2008). **Heritage- Conservation- and Archaeology**. USA: Pennsylvania.
- Meister B. Nicolette (2019). **A Guide to the Preventive Care of Archaeological Collections: A Journal of the Society for American Archaeology**. USA.
- Unesco (1994). **Cultural Heritage in Environmental Assessment Washington, D.C.: Environment Department the World Bank**.

- _____ (2005). **VIENNA MEMORANDUM on "World Heritage and Contemporary Architecture-Managing the Historic Urban Landscape"**.
- _____ (2012). **New Life for historic cities the historic urban landscape approach explained. Naples: General of UNESCO at the World Urban Forum**.
- Zan L. & Lusiani M. (2011). Managing Change and Master Plans:Machu Picchu Between Conservation and Exploitation. *Journal of the World Archaeological Congress*.
- URL 1: https://whc.unesco.org/en/decisions/1217/(access date: 202020/02/).
- URL 2: https://www.definitions.net(access date: 202012/03/).
- URL 3: https://whc.unesco.org/en/list/430 (access date: 202005/03/).
- URL 4: https://whc.unesco.org/en/list/723(access date: 202018/03/).

Received: 2022/01/01
Accepted: 2023/04/17

Interaction of Development and Conservation: A Sustainable Conservation Strategy in Historical Sites

Mohammad Hassan Khademzadeh* Roya Khorami**

Abstract

Historical sites and archaeological sites are affected by changes and interventions resulting from unregulated developments on one hand, and on the other hand, they are exposed to destructive phenomena due to mere conservation efforts without practical solutions for the continuity of life. Establishing a constructive interaction between development and conservation in historical sites, especially those located near or in close proximity to local communities, will create conditions for the permanent protection of this heritage and the enhancement of the quality of life for surrounding local communities. This research aims to clarify the position of conservation and sustainable development in historical sites and how they relate to each other; this clarification will be achieved by addressing the following questions: How can a complementary relationship between conservation and sustainable development in historical sites be established? How can integrated management lead to sustainable development as an effective tool for the protection of historical sites? This study, with a qualitative approach and an interpretive-historical strategy, is based on studies and research regarding theories, charters, and conventions in the field of sustainable conservation, sustainable development, and historical sites. Additionally, by considering the relationship between conservation and development in historical sites, efforts have been made to shift from mere conservation or unilateral development to a simultaneous approach of sustainable conservation and development. This will be realized through appropriate communication and the simultaneous advancement of both in a unified direction with a common goal, along with precise management of changes.

With the increasing role of local communities in the protection of historical sites, sustainable development of the site and the local community will be achieved through careful and integrated management and education of stakeholders. In this way, the protection of the historical site will become a continuous endeavor.

Keywords: sustainable conservation, sustainable development, historical site, archaeological sites, integrated management.

*Assistant Professor, Faculty of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran, Iran.
*Master's Degree in Building Restoration, Faculty of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran, Iran (Corresponding Author). *roya.khorami@ut.ac.ir*